

Данијела Гавриловић

УДК 316.752-057.87

Драгана Стјепановић Захаријевски

Оригинални научни рад

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет, Ниш

ВРЕДНОСНИ СТАВОВИ СТУДЕНАТА – КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА БУГАРСКА, МАКЕДОНИЈА, СРБИЈА⁷

Апстракт: Овај текст се заснива на анализи вредносних ставова студентске популације у складу са Инглхартовом схемом транзиције од традиционалних ка секуларно-рационалним вредностима, као и од вредности преживљавања ка вредностима самоекспресије.

Састоји се од компаративне анализе података добијених емпиријским истраживањем спроведеном на студентској популацији (2012/2013.) као и поређења ових резултата са оним добијеним на општој популацији, оним добијеним у другим земљама у окружењу на студентској и општој популацији.

Кључне речи: вредносни ставови, студентска популација, компаративна анализа.

Теоријска контекстуализација

Савремено друштво представља мешавину различитих друштвених облика од теократских до држава високо развијене демократије. Овако различити друштвени услови у савременом свету условљавају бројне реакције на модернизацијске теорије развоја друштва које говоре о униформном развоју од традиционалног до модерног друштва.

Инглхарт (Inglehart 2005) у „ревидираној теорији модернизације“ сумира одреднице савремених модернизацијских процеса и на основу подробне анализе савременог друштва износи промењена становишта о његовој природи.

⁷ Рад је урађен у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ди у односу на своја ранија запажања. У ранијим радовима, он је проучавао однос социоекономских и политичких процеса и вредности (Inglehart 1997) и сматрао да се ове сфере друштва (социоекономска и вредносна) међусобно условљавају (мада се не може говорити о детерминизму). Ниво социоекономског развоја кореспондира са вредносним одређењима. Традиционалне вредности су ирационалне, засноване на религији, националном поносу, послушности, поштовању ауторитета, и одговарају аграрним друштвима. Рационалне вредности и аутономија су у вези са секуларизацијом и пратилац су индустријализације. Друга подела, коју такође изводи, одваја вредности преживљавања, које се заснивају на материјалној оскудици, и вредности самореализације које су постматеријалистичке и налазе се у друштвима која су превазишла материјалне проблеме.

Инглхарт, у каснијим анализама, међутим, увиђа да развој социоекономске сфере не гарантује еволуцију вредности. Он тврди да социоекономски развој чини људе *потенцијално* толерантнијим, поверљивијим, са већом пажњом посвећеним самореализацији, партиципацији и квалитету живота, јачању вредности које воде хуманизацији односа у погледу третмана жена, геј популације, инвалида. У исто време примећује да у савременом свету нема на виду културног приближавања већине његовог становништва, као и да је културна модернизација реверзибилан процес. Поред увиђања реверзибилности процеса модернизације, неки теоретичари раздвајају фазу модерности друштва од позне модерности или постмодерности, сматрајући да се може говорити о два квалитативно различита модела. Индустријско друштво је повећавало сигурност људи у односу на ранији период. Модерно друштво представља раскид са традиционалним нормама и вредностима и са наученим начинима понашања (Zlatar 2008: 166). У друштву високе модерности (Giddens 1998) ствара се несигурност због сталне спремности за прихватање промена у обичајима, уверењима, институцијама, у складу са новим сазнањима која проистичу из повишене рефлексивности. Напредовање социјалне рефлексивности у рефлексивној модерности значи да „појединци немају другог избора осим да изаберу: избор је оно по чему они јесу” (Giddens 1994: 126).

Оно што други теоретичари називају постмодерношћу, Гиденс (Anthony Giddens) означава као последице модерности. У постмодерном друштву долази до потцењивања традиција, па и оних религијских. Постмодерно друштво је друштво радикалних сумњи. У студији *Последице модерности* проблематизује могућност успостављања поверења у друштву високе модерности. Средишта поверења и онтолошке сигурности су маргинализована: породица и сроднички односи, место живљења, религија, традиција (Gavrilović 2013).

Урлих Бек (Ulrich Beck) (2001) тврди да је назив за садашњу фазу развоја друштва заправо, позна модерност. Модерно друштво је „индустријско друштво“, које коегзистира са националном државом, чији је кључни принцип расподела „добара“, док је друга етапа модернитета „друштво ризика“ које није национално, већ глобално по свом простирању, са кључним принципом

расподеле „зала“ (штета, опасности и ризика). Појединац је у оваквом друштву играчка структура. Савремено друштво лавира између космополитизма и фундаментализма као вредносних оријентација. Модернизација није „вестернизација“, упркос предвиђању еволуциониста.

У модерном друштву нема унитарног моралног реда, нити глобалног утицаја колектива. Мале групе могу још увек да утичу на своје чланове, и још увек постоје канали преношења моралних порука попут породице, локалне заједнице, религијске групе, организација цивилног друштва, школе, али је колективна свест озбиљно нарушена индивидуацијом. Нема институционализованог ауторитарног наметања идеје о добру и злу (Luckmann, 2003: 285). Неке теоретичаре ово наводи на то да песимистички гледају на развој морала у савременом друштву, истичући његов дехуманизиовани карактер и претварање индивидуе у машину, клијента, потрошача. Брајан Вилсон (Wilson) увиђа слабење улоге породице и школе у преношењу друштвених вредности, говори о секуларизацији као о опадању „моралног поретка“ и у прилог овој тези износи следеће аргументе: рад постаје обезличен, људи су отуђени и сведени на ниво машине, квалитет рада не зависи од личних квалитета. Језик прати ову деперсонализацију и срећемо се са појмовима „клијент“, „купац“, језик постаје „имун на инфекције хуманим вредностима“ (Вилсон 2003: 39–52). Процес деморализације тече, појмови попут: личне посвећености, дужности, лојалности, спремности, поштовања, бриге за опште добро, саосећања, јесу кроз процес „механизације, електронске револуције и развоја информатичке теорије, исцеђени“ из људских улога и односа који су сада рационални без нормативног обавезивања. Под деморализацијом Вилсон подразумева укидање моралне функције друштвених улога. Нарочито је то значајно у случају учитеља и свештеника. Родитељи такође губе социјализаторску улогу. То је разлог за немогућност младих генерација да увиде смисао моралног постојања и формулисање идентитета („be themselves“). Брајан Вилсон, слично Гиденсу, проблематизује могућност успостављања позитивних сентимената и солидарности у модерном друштву. Индивидуализација као тренд у савременом друштву доноси „дестандардизоване биографије“, детрадиционализацију и саморефлексиивност (Топаповић 2012).

У социологији се развио концепт проучавања младих, јер се овој категорији приписују специфичне карактеристике у односу на остале генерације у друштву, доживљавају се и као проблем и као ресурс (Исто: 29). Подршка овом концепту је компаративна анализа налаза добијених у спроведеном социолошком теренском истраживању међу студентима универзитета у Великом Трнову (Бугарска), Битољу (Македонија) и Нишу (Србија), која најпре показује одређеност вредносних ставова структуралним контекстом, упркос детрадиционализацији и индивидуализацији као трендовима, али и тенденци-

ју уједначавања вредносних матрица младих нараштаја, актера креирања будућих токова развоја.⁸

Истраживање вредносних ставова студената

Компаративна анализа је оријентисана око две истраживачке релације засноване на Инглхартовој схеми операционализованих ставова, чије присуство имплицира транзицију вредности (Inglehart 2000):

- Испитивање на скали: од традиционалних ка секуларно-рационалним вредностима
- Испитивање на скали: од вредности преживљавања ка вредностима самоекспресије

Табела 1. Скала традиционалности

• Имају висок ниво поверења у своју цркву.• Себе описују као религиозне.• Рад је веома важан у животу.• Сврставају се десно на “лево–десно” скали.• Имају јаку жељу да учине родитеље поносним.• Када жена зарађује више од мушкарца то обично изазива проблеме.• Морамо волети и поштовати родитеље без обзира на њихово понашање.• Породица је врло важна.• Наклоњеност војној владавини у земљи.• Пожељно је имати више деце.

⁸ Истраживање на тему „Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану“ спровео је Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу уз координацију проф. др Драгане Стјепановић Захаријевски, а у оквиру реализације научног пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), којим руководи др Љубиша Митровић, проф. емеритус, а финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Истраживање је спроведено у децембру 2012. године у Србији и јануару 2013. године у Македонији и Бугарској. Узорак од 2400 испитаника формиран је кроз три подузорка са идентичним бројем испитаника (800 респондента). Реч је о узорку суб кластер типа, осмишљеном тако да се на нивоу подузорака за сваки од наведених универзитетских центара, начином одабира јединица у сваком сегменту узорковања, обезбеди присуство студената са одређеним социодемографским обележјима од значаја за испитивани проблем. Опширније о узорку: Петровић, 2014: 1-16.

Табела 2. Вредности преживљавања

- Незадовољство приходима домаћинства.
- Жена мора да има децу да би била испуњена.
- Када се тражи посао, приоритет је висина плате и сигурност, а не лично задовољство и рад са људима који су прихватљиви.
- Када је посао редак, мушкарац има више права да ради, него жена.
- Испитаници немају велику слободу избора и контролу над сопственим животом.
- Децу треба научити прилежном раду.
- Имагинација није међу важнијим стварима којима треба научити децу.
- Толеранција и поштовање других није међу најважнијим вредностима којима треба научити децу.
- Научна достигнућа ће пре допринети, него наудити, човечанству.
- Слободно време није много важно.
- Пријатељи нису много важни у животу.
- Имати јаког вођу који не мора да се мучи око парламента и избора је добра форма владавине.
- Нису учествовали, нити би учествовали у бојкоту.
- Демократија није нужно најбољи облик владавине.

На подацима добијеним у оквиру истраживања “Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану”, изведеном на субкластер узорку студената универзитета у Нишу, Битољу и Великом Трнову, проверава се општа претпоставка о транзицији вредности од традиционалних ка модерним и од вредности преживљавања ка вредностима самоекспресије. Истраживање је реализовано применом упитника који је обухватио низ тема, односно сетова тврдњи којима су испитивани модели вредносних образаца усмерених на брак, породични живот, родне односе, религију, политику, посао и друго, а у складу су са Инглхартовим скалама које су представљене.

У Табели 3, која показује ниво традиционалности испитаника, болдираним словима су означене вредности код којих је уочена транзиција, то јест прелаз ка модерним, односно секуларно рационалним вредностима. Већ на први поглед увиђамо да је највише таквих елемената код бугарских студената, затим српских, док на основу наших података можемо тврдити да су најтрадиционалнији студенти из Македоније.

У свим испитиваним срединама уочавамо специфичну комбинацију традиционалних и модерних вредносних образаца, посматраних на скалама вредности традиционалности и преживљавања. Општи закључак је да су присутне вредности једног и другог обрасца, једне и друге скале, са јасном тенденцијом удаљавања од традиционалних и приближавања рационалним вредностима, као и удаљавања од корпуса вредности преживљавања ка вредностима самореализације.

Табела 3. Скала традиционалности Србија, Бугарска, Македонија

Србија	
Првенствени задатак жене да брине и негује	28,2%
Религија веома важна	23,7%
Убеђени верник	29%
Испитаник би одабрао партију која највише брине о националним интересима	42%
Посао је веома важан за	64,7% испитаника
Породица важна за	94,5% испитаника
Црква је институција којој се највише верује у односу на друге	26,9%
За војну владавину се залаже само 3,3 посто испитаника, а за меритократију	59,9%
Бугарска	
Пренствени задатак жене да брине и негује	42,7%
Посао веома важан	53,6%
Религија врло важна	16,6%
Убеђени верник	13,5%
Породица важна за	86,9% испитаника
Црква институција којој се највише верује, али само	14,5%
Испитаник би одабрао партију која највише брине о националним интересима	54,3%
За војну владавину се залаже само 3,4% испитаника, а за меритократију	46,6%
Македонија	
Убеђени верник	49%
Религија веома важна	38,9%
Првенствени задатак жене да брине и негује	38,4%
Посао веома важан	69,8%
Породица важна за	86,9% испитаника
Црква институција којој се највише верује	53,6%
Испитаник би одабрао партију која највише брине о националним интересима	39,1%
За војну владавину се залаже само 5,8% посто испитаника, а за меритократију	33%

Није могуће са сигурношћу рећи да су вредносни ставови студената из једног универзитског центра и различитих земаља традиционалнији у односу на друга два подузорка у свим сегментима. Примера ради, високо вредновање цркве као институције којој се највише верује у односу на друге институције јесте индикатор на скали традиционалности. Налази представљеног истраживања показују да у највећим процентима тако мисле македонски студенти (53,6%), а значајно мање српски (26,9%) и поготово бугарски студенти (14,5%). Према овим подацима, следио би закључак да су најтрадиционалнији македонски студенти. За проверу ове тврдње индикативан је још један подеок на скали традиционалности: себе описују као религиозне. Поново, македонски студенти, готово половина испитиване популације, убеђени су верници, у Србији једна трећина, а у Бугарској упола мање – 13,5%. Ови подаци иду у прилог констатацији да је у Македонији, у односу на посматрану скалу, очувани-

ја традиционалност, док је код њихових колега из Србије, а посебно из Бугарске, уочена транзиција ка рационалним вредностима. Индикативан податак транзиције ка рационалним вредностима односи се на налаз да религија нема значајније место у животу испитиваних студената: само 16,6% бугарских студената придаје већу значајност религији, 23,7% српских и 38,9% македонских студената, што је и очекивано с обзиром на претходне налазе.

Међутим, већ други вредносни став са скале традиционалности – првенствени задатак жене је да брине и негује – доводи у питање изнети закључак о најтрадиционалнијим македонским студентима, јер сада бугарски студенти (у претходном опредељивању најмодернији) у највећем проценту прихватају овај традиционални став (42,7%), потом следе македонски (38,4%) и српски студенти (28,2%).

Изношење потпуно основаних уопштених закључака није могуће с обзиром на то да су друштвени, културни и политички контексти ових држава специфични и различити и с обзиром на то да опстајање неких вредности, са, на пример, скале традиционалности, није увек и показатељ традиционализма. Оваква висока везаност за религију у Македонији може делимично бити и последица неразрешених и повремених верско-етничких сукоба на тлу ове државе. Подаци о високом значају религије у Македонији поклапају се са нашим ранијим налазима на општој популацији.

Надаље, у компаративној анализи издвајамо изборе неких вредносних ставова које сматрамо индикативним за закључивање. Примера ради, сва досадашња социолошка истраживања указују на то да је породица веома важна у животу испитаника (Захаријевски 2005; Голубовић, Спасић, Павићевић 2003; Томановић и други 2010). Тумачећи велики значај породице у свим друштвима (САД 92%, Немачка 54%) Будон не проналази јаку везу са традиционализмом, већ сматра да је у питању тренд који је присутан у свим земљама и који показује континуитет без обзира на мене у другим областима (Будон, 2005). Налази представљеног истраживања вредносних ставова студентске популације доказују да у све три државе постоји врло високо вредновање породице (94,5% Србија, 86,9% Бугарска и Македонија). У складу са Инглхартовом скалом традиционалности, на којој се налази посебан вредносни подеок *породица је врло важна*, следио би закључак о традиционализму испитиване популације. Ово закључивање захтева додатно објашњење. Наиме, једно од објашњења веома високог вредновања породице могло би бити да људи породицу доживљавају као централно место у свакодневици, често јој придају велики значај и идеализују као једину преосталу стабилну област у несигурном транзиционом друштву, тако да нужна егзистенцијална везаност за породицу не би могла бити тумачена искључиво као одређујући показатељ традиционалности, већ пре свега као стратегија преживљавања у неповољним условима друштвене трансформације. Ипак, ови налази се генерално слажу са Инглха-

ртовом хипотезом о оскудици и несигурности као извору традиционалности и вредности преживљавања.

Табела 4. Вредности преживљавања Србија, Бугарска, Македонија

Србија
67% испитаника оцењује да припада нижој и вишој средњој класи
72% испитаника оцењују да су задовољни својим животом
Демократија је најбољи облик владавине – 43%
Пријатељи су јако важни – 71%
Слободно време је јако важно – 47,4%
Учествовали су или би могли учествовати у бојкоту – 61%
¾ испитаника верује да може да контролише свој живот
Сигурност радног места – 62,8%, добра плата – 74,3%; знатно ниже вредности: иницијатива, интересантан посао
Особине пожељне за дете: одговорност, лепо васпитање, послушност; најмање се цене радозналост и амбициозност
Бугарска
Добра плата – 82%.
Сигуран посао – 46%; знатно ниже вредности: иницијатива, интересантан посао
Демократија је најбољи облик владавине – 52%
65% испитаника оцењује да припада нижој и вишој средњој класи
65% испитаника оцењују да су задовољни својим животом
Пријатељи су јако важни – 65,9%
Слободно време је важно – 38,7%
Учествовали су или би могли учествовати у бојкоту – 49%
85% испитаника верује да може да контролише свој живот
Особине пожељне за дете: одговорност, амбициозност, самосталност; најмање пожељне педантност и обзирност
Македонија
Скала традиционалности
Очувана традиционалност
Демократија је најбољи облик владавине – 40,5%
50% испитаника оцењује да припада нижој и вишој средњој класи
75% испитаника оцењују да су задовољни својим животом
Пријатељи су јако важни – 57,8%
Слободно време је важно – 43,3%
Учествовали су или би могли учествовати у бојкоту – 41%
92% испитаника верује да може да контролише свој живот
Особине пожељне за дете: одговорност, послушност, самосталност; најмање пожељно лепо понашање, саосећање
Добра плата – 78,7%, сигурно радно место – 55,1%; иницијатива и интересантан посао низак ниво

Као и у претходној скали, и у овој се држимо Инглхартових индикатора присуства вредности преживљавања спрам вредности самоекспресије. На основу посматраних елемената који укључују самопроцену сопственог положаја и задовољство њиме,⁹ као и однос према раду, сигурности и облику владавине покушавамо да проценимо померање од материјалних вредности везаних за преживљавање ка вредностима које поред квантитета узимају у обзир и квалитет живота. Нисмо у ситуацији да користимо све ајтеме које Инглхарт користи, а односе се на поверење и толеранцију, јер нису били део нашег истраживања.

Издајамо дистрибуцију неких ставова на скали вредности преживљавања, где такође постоји врло комплексна испреплетеност вредносних образаца. Један од тих ставова односи се на вредновање посла – *када се тражи посао, приоритет је висина плате и сигурност, а не лично задовољство*. У целокупној испитиваној популацији преовлађује слагање са овим ставом и самим тим остајање у вредносној матрици преживљавања. Сигурност радног места је важна свим студентима (62,8% српских студената, 46% бугарских студената и 55,1% македонских студената); као и добра плата (74,3%, 82%, 78,7%). Самим тим, далеко мање важним процењују иницијативу и интересантност посла са скале самореализације. Отуда се чини оправданим закључити да је у свим испитиваним срединама транзиција вредности још увек у великој мери конструисана егзистенцијалним условима који се одликују високом незапослености, нивоом сиромаштва и ниским просечним зарадама у овим земљама.

На скали вредности преживљавања дефинисани су и ставови који се односе на васпитање деце. На основу вредновања тих ставова код испитиване студентске популације уочава се транзиција ка вредностима самореализације: бугарски и македонски студенти као пожељне особине код деце маркирају одговорност, амбициозност, самосталност, за разлику од њих српски студенти остају још у матрици тардиционалних вредности с обзиром на то да као пожељне особине за васпитање деце издавају одговорност, послушност, лепо васпитање, а амбициозност и радозналост мање цене.

Ставови који су усмерени ка самоекспресији, а индикативни су налаз вредносне транзиције код испитиване студентске популације, без обзира о којој је земљи реч, јесу *изражене вредности самореализације и самоекспресије* у следећим областима: студенти у веома високим процентима верују да могу да контролишу свој живот (75% у Србији, 85% у Бугарској и чак 92% у Маке-

⁹ Оваква процена није увек резултат стварног задовољства, већ непријатности да се искаже право стање ствари или процене на основу нивоа школске спреме што у овом типу друштва високе незапослености не значи у већини случајева и добро материјално стање и друштвену сигурност. Међутим, Инглхарт самопроцену сматра значајним показатељем присутних вредности; ова самопроцена се не мора увек слагати са објективним показатељима економског стања и друштвеног положаја.

донији); показују изражено задовољство животом (72% у Србији, 65% у Бугарској и 75% у Македонији). Показатељ транзиције ка рационалним вредностима је приметно *залагање за меритократију* – најизраженије код српских студената (59,9%), потом бугарских (46,6%) и најмање код македонских студената (33%). Мора се поменути и висок проценат оних који верују да је демократија најбољи облик владавине, високо вредновање пријатељства, а чак 61% студената из Србије би учествовао у бојкоту.

Закључак

Упоредне анализе подузорака испитиване студентске популације из три суседне државе: Србије, Бугарске и Македоније јесу вредно сведочанство о стању друштвене свести младих нараштаја, али и показатељи будућег развоја. И ово истраживање показује да су изостали структурисни вредносни модели, тако да упоредо егзистирају, идеално типски посматрано, традиционално и модерно, са јасно уоченом тенденцијом удаљавања од традиционализма. Потврђена је сложена и противречна природа балканских вредносних модела који се комбинују, прожимају и врло често искључују, али не ремете тренд транзиције ка рационалним вредностима и вредностима самореализације.

Када налазе предоченог истраживања компарирамо са, на пример, истраживањима спроведеним у Србији на општој популацији увиђамо да је у студентској популацији израженије присуство рационалних и вредности самоекспресије у односу на општу популацију (Gavrilović 2013). Инглхарт правећи генерацијска поређења управо у друштвима која доживљавају развој очекује да млади буду окренутији рационално-секуларним и вредностима самоекспресије (Inglehart, 2007: 36). Иако се транзиција у посматраном регион не може увек карактерисати као развој друштва, овај тренд је присутан. Овакви трендови су код младих уочавани и у касној фази социјализма, наиме словеначка социјална психолошкиња Мирјана Уле је 1989. године утврдила истраживањем да су код младих у Словенији, Хрватској и Војводини присутне постматеријалистичке вредности (Tomić-Koludrović 2015: 17).

У Словенији су рађена комплексна истраживања (2010, 2013), која су у фокусу имала проучавање различитих аспеката живота младих, њиховог социјалног профила, па и њихових вредносних оријентација. Деведесетих оmlадина је у Словенији, једнако као и у Србији, направила окрет ка себи од општих друштвених питања. У 2013. години приметна је оријентација ка индивидуалним вредностима. Опадају главне идентитетске теме као што су политика и религија, а расту оне везане за пријатеље, доколицу и породицу (Lavrič 2010.). Сергеј Флере (2014) је слична истраживања спровео на студентској популацији и дошао до налаза чији су трендови готово идентични.

Нема сумње: ово истраживање потврђује полазну претпоставку о вредносној транзицији од традиционалних ка рационалним вредностима и од вредности преживљавања ка вредностима самореализације, али је и доказ да је та транзиција још увек под теретом вредносне конфузије. Постматеријалистичке вредности егзистирају уз традиционалне и најчешће једна другу искључују: демократија је најбољи облик владавине по мишљену готово половине испитиване популације, која истовремено исказује велику опредељеност за партије које брину о националним интересима; испитаници су изражено задовољни својим животом и верују да га контролишу, а уз то се преовлађујуће држе вредности преживљавања – најважнији су добра плата и сигуран посао, свесни да у постојећим условима не могу да бирају и очекају неки креативнији и интересантнији посао. То јесте доказ јасног увида у постојеће стање у друштву и сурову транзициону реалност, али овај увид младих не замагљује *опредељеност ка рационалним вредностима и вредностима самореализације*. Даља истраживања би могла да укажу на нијансираност присуства вредности код младих из различитих друштвених категорија.

Литература

- Bek, U. (2001) *Rizično društvo, U susret novoj moderni*. Beograd: „Filip Višnjić“.
- Будон, Р. (2005) *Иморализам*. Подгорица: ЦИД
- Gavrilović, D. (2013) *Doba upotrebe: religija i moral u savremenoj Srbiji*. Niš: Filozofski fakultet
- Гавриловић, Д, Захаријевски Стјепановић, Д. (2012) „Традиционалне и модерне вредности у транзиционој Србији“, *Теме*, XXXVI (3): 1087–1102.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gidens, E. (2003) *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Gidens, E. (2005) *Odbegli svet*. Beograd: Stubovi kulture.
- Gidens, E. (1998) *Posledice modernosti*. Beograd: „Filip Višnjić“.
- Голубовић, З., Спасић, И., Павићевић, Ђ. (ур) (2003) *Политика и свакодневни живот – Србија 1999-2002*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију.
- Zlatar, J. (2008) „Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti“, *Revija za sociologiju*, Vol XXXIX (3): 161–182.
- Zaharijevski, S. D., Petrović, J. (2014) “Percepcija braka, porodice i roditeljstva studentske omladine u svetlu demografskih i socijalnih determinanti” u Zaharijevski, D., G. Đorić, G. Stojić, *Kulturne orijentacije studenata i kultura mira na Balkanu*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, Scero Print.
- Захаријевски Стјепановић, Д. (2005) *Социологија породице као друштвена наука и породична стварност*. Ниш: МБ графика.
- Inglehart R. and Welzel Ch. (2005) *Modernization, Cultural Change and Democracy*. New York, Cambridge University Press.

- Inglehart, R, Norris, P. (2007) *Sveto i svjetovno – Religija i politika u svetu*. Zagreb: Politička kultura.
- Inglehart, R. (1995) „Changing Values, Economic Development and Political Change“, *International Social Science Journal*, 145 (Sept.), 379 – 403.
- Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, Princeton Univ. Press.
- Lavrič, M. ed. (2010) *Youth. The social profile of young people in Slovenia*. Ljubljana: Ministry of education and sport, Office for Youth.
- Петровић, Ј. (2014) “Основне информације о узорку, инструменту и теренској реализацији емпиријског истраживања Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитети и култура мира на Балкану“, у *Културне оријентације студената и култура мира на Балкану*, прир. Захаријевски, Д., Ђорић, Г. и Стојић, Г. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања, Scero Print.
- Томановић, С. и сар. (2012) *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta i Čigoja štampa.
- Томановић, С. и други (2010) *Време породица – Социолошка студија о породичној трансформацији у савременој Србији*. Београд: Чигоја штампа.
- Томić-Koludrović I. (2015) *Потак prema modernosti*. Zagreb: Naklada Jasenski I Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Wilson, V. (2003) „Salvation, secularization, de-moralization“, u Richard K. Fenn (ed.), *The Blackwell Companion to Sociology of Religion*, Blackwell Publishing, 39–52.
- Flere, S. at all. (2014) *Slovenian Youth 2013, Living in times of disillusionment, risk and mprecarity*. Zagreb: Cepus, Friedrich Ebert Stiftung.

Danijela Gavrilović
Dragana Stjepanović Zaharijevski

VALUE JUDGMENTS OF STUDENTS – A COMPARATIVE ANALYSIS OF BULGARIA, MACEDONIA AND SERBIA

Abstract: This paper is based on the analysis of value judgments of the student population in accordance with Inglehart's schematic of transition from the traditional toward the secular-rational values, as well as from the survival toward the self-expression values. It comprises a comparative analysis of the data acquired by empirical research conducted on the student population (2012/2013) and the comparison of these results with the ones obtained from the general population, as well as with the results from the student and general population of the other neighbouring countries.

Key words: value judgments, student population, comparative analysis.